

Els camins irresolts.

Entrevista a Albert Jané

JOAQUIM NOGUERO

Albert Jané (Barcelona, 1930) té la disciplina i el vigor de l'autodidacte, un home de cultura, un professional de les lletres, fet a còpia de llegir, d'acord amb l'herència del seu pare, un «obrer il·lustrat» que tenia la casa plena de llibres. A quinze anys va començar a escriure, a disset, d'una manera espontània, va passar-se al català, i la seva primera presentació pública era l'any 1960, amb un conte de creació publicat al volum d'homenatge a Víctor Català *Els set pecats capitals*, junt amb altres de Miquel Llor, Martínez-Ferrando, Josep M. Espinàs, Manuel de Pedrolo o Joaquim Carbó. Havia començat a fer classes de català el 1958, en el grup que capitanejava Joan Triadú. I des d'aleshores fins ara, que imparteix cursos de correcció, ha realitzat una tasca incessant en l'ensenyament de la llengua catalana: les classes, publicació de manuals (*Signe, La llengua catalana, Gramàtica essencial de la llengua catalana, Pas a pas, Gramàtica catalana, etc*); un *Diccionari de sinònims*; tres anys d'articles sobre qüestions de llengua a *Tele-estel* (1967-1970) i nou més a *l'Avui* (1976-1985), publicats en un total de set volums; col·laboració en els llibres didàctics *Gresol* (1970) i *Abans de l'Alba* (1973); el programa de ràdio *Parlem-ne*, sobre temes lingüístics, etc. Cal destacar també la seva tasca a *Cavall Fort*, com a redactor a partir de 1963, i com a director des de 1979.

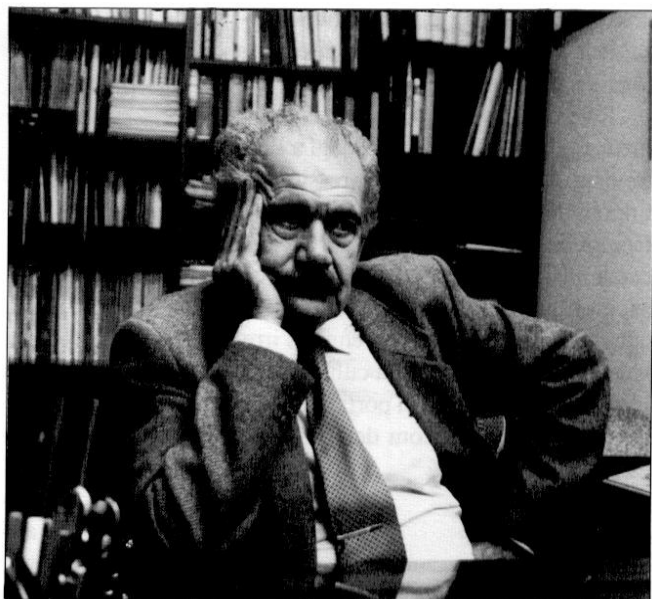

FOTO: BARCELÓ

Excursionista durant molts anys, una activitat que concep dins el vessant formador que havia tingut tradicionalment dins la nostra tradició cultural, va participar en la redacció de la revista *Muntanya*, a més de col·laborar a *Cent anys d'excursionisme a Catalunya* i publicar *Els camins irresolts*, un volumet sobre la matèria que podríem qualificar de petita joia. Igual d'encantador i precís, resulta el darrer capítol, «Viatge al país dels càtars», del seu dietari *Tal dia farà l'any*, un llibre útil també per fer-nos una idea de quin ha estat el ritme diari del professional

de lletres sobre el qual s'ha forjat el millor del país, resultat d'hores de feina i més feina, les necessàries per afegir a tot el que ja portem dit la traducció de més de cent àlbums de còmic; els escrits i les versions de *Rondalles de Catalunya*, *Cròniques de sempre*, *A la vora del foc*, *La saga de Gudrun*, *Till Eulenspiegel*, *Sun Wu Kung*, *El bodhisattwa de jade*, contes de Grimm i de Perrault (quan ha estat el cas, fins i tot en vers), etc.; més les traduccions de pel·lícules, o el seus recents *Norantnou contes* (1995), emmarcables bàsicament dins la tradició de la literatura popular en què més ha treballat.

Reservat, tot un cavaller, com ell mateix diu de Fortuny o Bardagí a l'entrevista, Albert Jané és d'expressió continguda pel que fa a les seves manifestacions més externes, però parla clar i català respecte a tot allò que li interessa, com prou que es veu al llarg de la conversa, que transita pels camins irresolts del nostre panorama cultural amb la mateixa actitud que el portava a muntanya. També aquí, com deia el poeta, es fa camí caminant.

Can Pitolet

—*Quina va ser la seva primera escola?*

—Un dia la meva germana em va agafar, devia tenir tres o quatre anys, i se'm va endur al parvulari que hi havia a la cantonada de casa, i allí vaig aprendre a llegir i a escriure amb el sistema tradicional, sembla que amb facilitat.

—*En català?*

—No, no, en castellà, en castellà. No vaig anar mai a escola catalana. El català el vaig fer pel meu compte.

—*Quina escola era, doncs?*

—Un parvulari particular, el pis d'una senyora, la senyora Manuela, que aplegava uns quants nois i unes quantes noies del barri, sobre l'any 34. L'escola de

l'Ajuntament no comprenia tots els barris de Barcelona: suposo que una certa selectivitat, un cert classisme, hi devia ser, i jo era d'una família molt humil. Sé que el meu pare tenia previst dur-me a l'escola Ramon Llull, i sempre vaig sentir-ne parlar amb molts elogis. Però, és clar, va venir la guerra, tot això va anar enlaire, i ja no vaig anar-hi. De fet, des del 36 fins al 40 no vaig anar a estudi. Hi havia la guerra i bombardejaven: les bombes queien de debò, a prop de casa, a la vora de l'Elizalde. Les recordo molt bé, les bombes.

—*Es van quedar tota la guerra a Barcelona?*

—No, se'ns van endur fora. Primer vaig anar un mes en una escola de Sant Vicenç de Castellet, al Bages. Però aviat van portar-nos a can Morral: una casa de pagès de Santa Maria de Vilalba, al terme municipal d'Abrera, a l'altra banda del riu Llobregat. Allí, l'única escola era l'escola de debò: la natura. I hi vaig aprendre moltes coses: la llengua viva, aprendre a associar els noms a les coses d'una manera directa. Sempre dic que no em va anar gens malament aprendre què era un gripau i què era una granota a partir de la realitat, això que avui propugnen molts pedagogs. Saber què era un canyar, una falç, un magall, un podall... Distingir la farigola del romaní. Aprendre a la vinya la diferència entre el xarel·lo i el sumoi.

—*I un cop acabada la guerra?*

—A la postguerra immediata, tot va ser molt desballestat. Ja devia fer un any que havia acabat la guerra quan vaig anar a una escola de l'Ajuntament. El mestre era un senyor que no sé d'on havia vingut, un bon home, el pobre senyor Quevedo, que no ensenyava pràcticament res, però que sempre deia una cosa que vaig tenir en compte, i que és un consell que he repetit sovint: que llegís-sim, que llegís-sim, que llegint s'aprenia a escriure. Ens ho deia així mateix, però

en castellà. I, efectivament, si més o menys he après a escriure ha estat llegint. Un altre nom que recordo d'aquella època, entre Còrsega i Indústria, és el d'un mestre que es deia Figuerola, que tenia un gran prestigi al barri. Sembla que l'any 39 va ser expedientat i expulsat, i havia establert una petita acadèmia pel seu compte. Tothom deia que el senyor Figuerola sí que en sabia d'ensenyar, i el senyor Figuerola per a mi era un nom. No en tenia cap altra referència fins que un dia que vaig anar a Rosa Sensat vaig veure penjat allí un cartell dels anys trenta que n'anunciava una conferència.

—*On va continuar estudiant?*

—En una acadèmia particular, l'acadèmia Salleras, que ja no existeix. Era al carrer Còrsega, cantonada Milà i Fontanals, al capdamunt del carrer Girona, i allí vaig fer el peritatge mercantil fins a setze anys. Aquest va ser tot el meu ensenyament escolar. Val a dir que la meua escola era una mica can Pitolet. Però ni una paraula de català. El català no existia, evidentment. I quan vaig començar a voler escriure alguna cosa a quinze anys ho vaig fer en castellà: no va ser fins a disset anys que em vaig passar al català, d'una manera espontània, sense saber exactament per què.

Autodidacte

—*A vostè sempre se l'ha qualificat d'autodidacte. Quin va ser el seu primer contacte amb l'ensenyament del català?*

—A setze anys vaig entrar a treballar en un banc, i el meu esbargiment preferit era anar a ballar sardanes el diumenge. Aquí és on vaig conèixer gent com en Carbó, per exemple. Un altre punt de contacte va ser a través de l'excursionisme. I també va ajudar a formar-me —fins on jo pugui parlar d'una formació, que és una cosa molt relativa— el fet que a setze anys vaig apuntar-me al

vespre a l'Institut francès. Allí vaig trobar molt bons professors. Un d'ells va ser Moreau-Rey, que em va causar una gran impressió: un professor de francès que et parlava d'història, de geografia, de temes humanístics molt diversos, que ell relacionava sempre amb la llengua.

—*Vostè havia estat alumne de les classes de català de Joan Triadú, oi?*

—Sí, un any.

—*Va ser amb ell que s'hi va iniciar?*

—De fet, no. El català el vaig anar aprenent pel meu compte, entre altres coses perquè a casa n'hi havia gramàtiques i llibres, fins i tot alguna cosa d'en Fabra. El vaig anar aprenent perquè escrivia. Vaig començar a escriure poesia a divuit anys, i aleshores em vaig anar fent una mica de coneixements de català. Tenia notícia del senyor Triadú, per

gent que hi anava. I devia ser l'any 57 que un grup de companys procedents de l'Institut francès i de l'excursionisme vam anar a les classes que feia a casa seva. Allà vaig acabar d'adquirir uns coneixements una mica més estructurats, i l'any següent ja vaig començar a donar classes de català en un local de la plaça del Pi que compartíem el Cercle Sardanista de Barcelona, del qual jo era soci, i el Gremi de Revenedors a la Menuda, un gremi de no sé quants cents d'anys. A partir d'aleshores, ja em vaig integrar plenament en aquell moviment que tenia en Triadú com a capdavanter visible.

—*Eren gaires?*

—No. A Barcelona, l'any 58, devíem ser una dotzena de professors de català; quinze, com a màxim. I un cop a l'any ens reuníem a casa d'en Triadú per compartir experiències i, més o menys, rebre indicacions. Recordo que en una d'elles hi va assistir el senyor Aramon, secretari de l'Institut. I, després d'un parell d'anys, es va constituir Òmnium Cultural i la JAEC, la Junta Assessora dels Estudis de Català. Aleshores, aquelles reunions ja no es podien fer a casa d'en Triadú, i es van traslladar a Òmnium Cultural. També es van començar a donar certificats de català. Vam seguir uns cursos per correspondència, i vam fer uns exàmens: devia ser el mes de gener de l'any 1962 que jo em vaig examinar al mateix local on feia de professor, amb un tribunal on hi havia, entre altres, el senyor Triadú i el senyor Artells, que en pau descansi. Allí vaig obtenir el meu certificat de professor de català. Llavors ja va venir tot rodat. Però, de fet, sempre explico que vaig aprendre català ensenyant-ne, perquè quan vaig començar l'any 58 la meva formació lingüística tenia terribles llacunes. Això m'obligava a preparar molt les lliçons per no trobar-me en fals davant dels alumnes.

—*Els darrers anys ha passat a donar classes de correcció, des d'un vessant molt més pràctic, oi?*

—Això de donar classes de correcció és una cosa una mica relativa, perquè en definitiva ensenyem llengua. No és que tingui un mètode però, després de diverses temptatives, em vaig adonar que una cosa que donava molt bon resultat era treballar amb textos reals: fragments de dues-tres línies apareguts impresos a diaris, revistes o llibres, que cada un d'ells, com a mínim, contingués una incorrecció gramatical o lingüística evident —evident, perquè a vegades hi ha coses discutibles—. No he estat mai partidari de corregir textos molt llargs perquè et trobes amb molts més punts on s'aturen els alumnes i els donen més importància que no tenen. Això allarga el comentari i dilueix l'ensenyament. M'interessa molt més centrar l'atenció sobre allò que convé deixar clar.

Excursionisme

—*L'excursionisme també va influir en la seva formació, segons deia abans referint-se al grup d'amics pel qual havia arribat a les classes de català.*

—Sí, en els anys cinquanta anava molt d'excursió. Vaig practicar l'excursionisme molt assíduament durant deu anys. D'una banda, perquè m'agradava la muntanya. Però s'hi aparellaven altres inquietuds, com el desig de conèixer el país. Em vaig fer soci del Club Muntanyec Barcelonès, que encara existeix. I a muntanya ens vam trobar molts companys d'aquells que quan parlàvem català ens rectificàvem. Si un deia «el carret», dèiem «el carret, no: el rodet». I, evidentment, si un deia «des de luego» l'estimbàvem ràpidament: amb una empena anava a parar a baix del cingle! Compartíem inquietuds molt semblants. Recordo el xicot que m'hi va portar, Josep Aresté, a qui també agradava llegir, anava a l'Agrupació Dramàtica, era d'idees catalanistes...

—*De petit, en els anys seixanta i a començament dels setanta, de camí cap a la foradada, a Montserrat, recordo que*

«No em va anar gens malament aprendre què era un gripau i què era una granota a partir de la realitat, això que avui propugnen molts pedagogs. Saber què era un canyar, una falç, un magall, un podall... Distingir la farigola del romaní. Aprendre a la vinya la diferència entre el xarel·lo i el sumoi»

hi havia una clariana que en deien plaça Catalunya, on hi havia una senyera marcada a terra amb quatre rengleres de pedres foguera. L'excursionisme és un dels ambients als quals va quedar reduït en la postguerra l'ambient catalanista?

«El mestre era un senyor que no sé d'on havia vingut, un bon home, el pobre senyor Quevedo, que no ensenyava pràcticament res, però que sempre deia una cosa que vaig tenir en compte, i que és un consell que he repetit sovint: que llegíssim, que llegíssim, que llegint s'aprenia a escriure. I, efectivament, si més o menys he après a escriure ha estat llegint»

—Sí, però ja venia de molt abans. Només hem de recordar que la primera entitat excursionista, que es va fundar el 1876, ja es deia Associació Catalana d'Excursions Científiques; és a dir, que la vinculació entre excursionisme i catalanisme ve des dels orígens, des de la fundació d'aquesta primera associació que és d'on va sortir el Centre Excursionista Catalunya. Després, tots els altres (els de Manresa, Mataró, Vilanova, Sabadell...) tenien un component catalanista marcadíssim, tret de potser algun de molt especial. Ja ho crec! Tots lligaven la coneixença física del país amb l'amor a la pàtria.

—Això es va començar a perdre en els anys setanta?

—Segurament.

—En el seu dietari Tal dia farà l'any hi ha un fragment significatiu en aquest sentit, quan vostè discuteix a en Flor de l'Avui que la crònica d'una ascensió a

«A muntanya ens vam trobar molts companys d'aquells que quan parlàvem català ens rectificàvem. Si un deia "el carret", dèiem "el carret, no: el rodet". I, evidentment, si un deia "des de luego" l'estimbàvem ràpidament: amb una empenta anava a parar a baix del cingle! Compartíem inquietuds molt semblants»

l'Everest ha d'anar sota la rúbrica d'«Excursionisme» i no d'«Esport». Ha canviat molt l'ambient?

—Déu n'hi do, encara que jo el conec poc, ara. Però abans l'excursionisme era més cohesionat, per una raó principal: viatjàvem amb tren. Cadascú tenia la seva petita colla, però ens coneixíem tots de vista. Recordo un cert tipus de gent que te la podies trobar diumenge al Montseny, i divendres al concert de l'orquestra municipal o a l'Agrupació Dramàtica. Això s'ha perdut: amb el cotxe, cadascú hi va pel seu compte. I també tot s'ha massificat molt.

—És reflex de dues societats diferents?

—Sí, sí, molts aspectes de la muntanya s'han comercialitzat: abans que algú

fos campió d'escalada era inconcebible. Hi havia graus de dificultat, però que algú pogués professionalitzar-se en escalada acrobàtica era una cosa absolutament impensable. I això ho ha desvirtuat, naturalment. Però, és clar: és el signe del temps!

Obrer il·lustrat

—Em deia, en parlar del professor Quevedo, que sobretot ha après a escriure llegint. Recorda quines lectures i autors?

—Aquella escola de l'Ajuntament era més aviat desorganitzada. Havíem d'anar a estudi amb un llibre, qualsevol llibre; i, per tant, ens els passàvem entre els companys, i llegíem coses molt diferents. El que passa és que, en aquest aspecte, hi ha un altra circumstància que va influir molt en mi: el meu pare, que era un gran lector, el que abans en deien un obrer il·lustrat, un home que tenia molts llibres, gairebé tots comprats de segona mà. Va ser ell qui em va inculcar l'hàbit de llegir. Vaig començar a llegir de molt petit, sense cap mena de criteri, llibres molt diversos. Tant en català com en castellà: a casa hi havia llibres en totes dues llengües. Recordo, per exemple, moltes obres de teatre de la col·lecció d'en Millà, en castellà, com *El rei Lear*, o *Don Joan de Serrallonga*, de Víctor Balaguer, i també molts reculls més o menys miscel·làtics d'escrits diversos: en un hi havia aquell cèlebre conte, que mereix tants comentaris, titulat (ho diré en castellà, que és com té la seva gràcia) *Mi última lección de francés*: és aquell conte de Daudet que passa a Alsàcia, quan Alsàcia és ocupada pels prussians a la guerra franco-prusiana.

—Precisament surt amb una segona intenció política a la darrera novel·la de *Tabucchi*, afirma Pereira, que se situa a Portugal, durant la dictadura de Salazar.

—La lectura d'aquell conte per part dels catalans també té moltes paradoxes. Com a mínim, dues: una, al principi del conte, perquè aquell nen, en realitat, és un nen alsacià, i són els invasors els que li retornen la seva pròpia llengua: són els francesos els qui la hi havien pres abans. I, segona, ens el feien llegir a nosaltres, que teníem el mateix problema i el llegíem en castellà perquè el català ens l'escamotejaven del tot.

—Els el feien llegir? El va llegir a escola?

—Sí, el vam llegir a estudi. Però jo em vaig formar com a lector a la biblioteca del meu pare: novel·les diverses, els clàssics infantils, tota mena de coses. Recordo un moment donat que vaig alternar en un mateix estiu, per dir tres autors ben diferents, Salgari, Stuart Mill i Plutarc. L'autobiografia d'Stuart Mill i l'obra de Plutarc eren del meu pare, i Salgari me'l devia deixar un company. Després, a mesura que em vaig anar fent gran, devia eliminar les coses diguem-ne més trivials, més d'aventures, i em vaig anar decantant per la literatura de més categoria. Però fins llavors llegia tot el que em queia a les mans.

Còmic

—Vostè que té publicades les traduccions d'un centenar d'àlbums de còmic, es va incorporar a la revista *Cavall Fort* el 1963 i la dirigeix des de 1979. Havia llegit còmics entre aquestes lectures de petit?

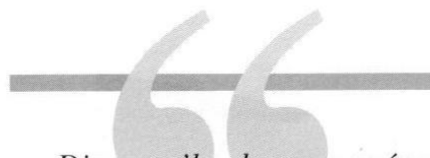
—Fins a 13-14 anys vaig llegir el que hi havia aleshores al quiosc, en castellà. En recordo tres o quatre revistes: *Jorge y Fernando*, *Juan Centella*, *El superhombre*, que era el superman, i el *TBO*. No n'havia llegit gaires, doncs. I no n'havia tornat a llegir després fins que vaig entrar a *Cavall Fort*.

—Abans, en català, no havia llegit *En Patufet*?

—Sí, uns quants que hi havia a casa, comprats abans de la guerra per la meua germana, que era més gran que jo. Però els havia llegit després d'haver aparegut: un conjunt de quaranta o cinquanta exemplars, tots de cop, en dos o tres dies, quan els vaig descobrir a casa cap als anys 1940-1941. Abans havia llegit l'*Esquix* al poble, a Can Morral, on n'hi havia una col·lecció: encara recordo un dia que vaig llegir un epigrama, que ja vaig entendre —devia tenir uns vuit anys— i em va fer molta gràcia. Deia: «El meu amic Pau Galí, que és la broma de tothom, es va enfadar molt ahir tan sols perquè li vaig dir el cognom abans que el nom». I de l'*Esquix*, també, recordo una versió molt divertida, molt bonica, en català, d'una poesia ara no sé si de l'Iriarte o el Samaniego, que eren autors que llegíem a escola: «Per entre unes mates un conill molt gros, no diré corria fins volava i tot. Un company l'albira d'un cau d'allí a prop, i crida aturant-lo: què teniu de nou?».

—Tot això ho ha après després, en retrobar-ho, o ho recorda d'aleshores?

—Ho recordo d'aleshores, sí. No saps per què, però queda. En aquest cas

«Dir que s'ha de renovar és molt fàcil. Ara: renovar com? Un error pot suposar la desaparició de la revista tranquil·lament»

concret, no sabia dir si la vaig apuntar, però tenia vuit o nou anys. Més no, perquè va ser durant la guerra.

—Les revistes *Cavall Fort*, *L'infantil*, *Tretzevents* van tenir en compte la tradició catalana anterior?

—Se'n va prescindir bastant. Quan la gent que va fundar *Cavall Fort* com una revista per a nois i noies (jo m'hi vaig incorporar un any i mig després) es va plantejar el contingut, els qui provenien del camp de la pedagogia (Marta Mata, Frederic Bassó, Ramon Fuster...) eren enemics declarats del còmic, que trobaven una cosa nefasta. Van ser altres els qui van considerar que si a tot el món hi havia còmic dins les revistes infantils també n'hi havia d'haver en aquella, i així es va arribar al compromís que ho fos el cinquanta per cent de la revista, però sempre amb l'hostilitat i l'animadversió de la gent que provenia del camp de la pedagogia. Parlem de l'any 1961-1962: la revaloració del còmic des d'un punt de vista intel·lectual, sociològic i psicològic és una cosa d'uns deu anys després.

—En la cultura catalana hi ha hagut, doncs, una certa prevenció culturalista envers el còmic?

—Podria ser. S'hauria d'analitzar més detingudament, però podria ser. Si ens fixem en la gent que intervé en el camp gràfic, plàstic, de la literatura per a nois i noies, observem realment que, en general, el sector de la gent dedicada al còmic és més castellanitzat que el dels il·lustradors, que solen ser una gent més arrelada al país. Ara: s'hauria de ser molt prudent a l'hora d'analitzar-ne les causes.

—No creu que han sorgit del país molts professionals, però pocs ho han fet en català?

—Hi ha uns condicionants històrics. El còmic, com a fenomen editorial, es pot dir que va començar a partir dels anys quaranta, adreçat teòricament als infants en un moment en què era impensable fer res en català per a ells, a causa del rigor de la censura. Per tant, just quan va començar la professionalització en el

camp del còmic, no hi havia cap altra possibilitat que fer-ho en castellà.

—Però, i avui?

—D'una banda, arrosseguem aquella herència; i, de l'altra, hi pot haver influït un concepte una mica elitista de la cultura catalana. Crec que continua havent-hi una certa prevenció cap al còmic. També cal tenir en compte que en còmic s'han fet coses realment molt abominables, i se'n fan. I com que la cultura catalana sempre ha estat una mica tutelada, hi ha hagut un rebuig.

Tradició francobelga

—El còmic en català no es limita a la tradició francobelga?

—Sí, en començar *Cavall Fort*, als seixanta, es va pensar en el còmic més honorable, per dir-ho així: aquesta línia clara que predominava en la tradició francobelga, i que era un còmic d'unes certes arrels culturals, no gens estripat. Aquest inici va marcar després el camí a seguir, i no solament a *Cavall Fort*, que ha introduït la majoria de personatges d'aquesta tradició, sinó també a *L'infantil* o *Tretzevents*. A vegades, algú ho ha assenyalat com un mal, com si aquesta opció per la línia clara hagués impossibilitat que el català fos el vehicle d'un altre tipus de còmic. Potser és veritat, però no sé si és bo o dolent!

—No contribuiria a estendre el català?

—No crec que resolgués res. Recordo una conferència de Rafael Tasis sobre la novel·la catalana, cap a l'any 54 o 55, on en Tasis defensava que en català s'havia de fer, fins i tot, novel·la pornogràfica. Durant anys hi va haver la posició elitista d'evitar que segons què no embrutés la llengua, i ara sembla que la posició contrària ho hagi de salvar tot. No ho veig així. Si han de fer un *Hola* en català, i en fan només 5.000 exemplars perquè el comprin quatre com jo, no val la pena. Ja llegim altres coses.

—Altres menes de còmic no demanarien també un tractament argòtic de la llengua que costaria de fer en català?

—S'hauria de plantejar. Els registres són diversos, i em sembla que, ben plantejat, s'hi podria trobar solucions idònies.

—De fet, el castellà de l'Ivà tampoc no existeix, oi?

—No, no existeix, encara que una certa base la deu tenir. De tota manera, ell ho duia a uns extrems que en català plantejarien problemes. En castellà no hi ha cap mena d'escrúpol a l'hora de crear una llengua gramaticalment incorrecta des d'un punt de vista gràfic, mentre que en català sempre és més delicat perquè no saps fins a quin punt aquesta grafia deliberadament incorrecta es pot confondre amb la ignorància gramatical pròpia de tanta gent. Quan, en alguna traducció, m'he trobat personatges caracteritzats per tics idiomàtics que s'havien de reflectir en una grafia no normativa, he buscat solucions paral·leles per evitar confusions.

«S'han traspassat certs límits, i el mestre ja no sap quina actitud adoptar. Em sembla que hi va haver un moment – dit globalment, d'una manera col·lectiva– en què els mestres van fallar per ser massa permissius i eliminar la diferència que hi ha d'haver entre l'alumne i el mestre. No ho sé, però jo m'imagino que al senyor Martorell, quan feia de mestre, els alumnes el devien adorar: però era el senyor Martorell, no era l'Arturet!

L'estimació que li tenien es barrejava amb el respecte al mestre»

—Quina és l'actitud dels editors respecte del mitjà?

—La majoria té una visió purament comercial del gremi. I no ho critico, però és prou clar que no passa com en algunes editorials catalanes del llibre, on a més de procurar ser un negoci també hi ha hagut un sentit de servei a la cultura. En el camp del còmic, aquesta actitud és molt escassa, i se sol tendir a fer el que es ven, de la mateixa manera que un que es dedica a fabricar mitjons.

—No hi ha, doncs, possibilitats d'arribar al quiosc?

—Només puc parlar del cas de *Cavall Fort*, que és el que conec. Ho hem intentat dues vegades, i no ens n'hem sortit. Ens agradaria molt, però el retorn era massa elevat, i per vendre dos *Cavall Fort* en manipulàvem divuit. Fins i tot amb una subvenció del departament de Cultura de la Generalitat continuava sent econòmicament inviable, i el distribuïdor es va negar a continuar l'operació. És un fet trist, però és així mateix.

—Aleshores, la continuïtat d'estil de la revista ve donada també pel fet de deure's als subscriptors?

—Sí, fas la revista en funció d'uns subscriptors, de gent que t'ha fet confian-

«Quins valors poden transmetre els mestres als nois i a les noies, si no els veuen reflectits a casa?

Si els pares es limiten a encastar-los davant el televisor i a comprar-los aquells articles

*de consum que els demanen,
què hi pot fer el mestre? Així
l'ensenyament no pot funcionar
de cap de les maneres!»*

ça d'entrada, i això la condiciona en una mateixa línia de continuïtat, perquè els pares són molt més primmirats en allò que veuen els seus fills en una revista com *Cavall Fort* que no a la televisió, on difícilment poden controlar-ho. Però mai no ha calgut forçar-se a adaptar-s'hi, perquè hi ha coses que ja no els les serviríem mai. De tota manera, en aquest sentit hi ha un cas molt alligador: el *Corriere dei Piccoli* era la revista infantil més antiga d'Europa, editada per un grup editorial poderós, el Rizzoli. Van fer diversos canvis —de contingut i forma—, i el resultat és que ha desaparegut del tot: va plegar al principi de 1995. O sigui que no es poden fer gaires aventurismes. Nosaltres el que hem fet, després de pensar-nos-hi molt, és un suplement per als més petits, que algun dia si els mitjans econòmics ho permeten ens agradaria potenciar. Dir que s'ha de renovar és molt fàcil. Ara: renovar com? Un error pot suposar la desaparició de la revista tranquil·lament.

Mestres i pares

—A Tal dia farà l'any *fa alguna observació divertida sobre els mestres i l'ensenyament que evidencia una certa prevenció sobre com van avui les coses. Com veu l'ensenyament actual?*

—És difícil parlar-ne amb poques paraules, perquè m'imagino que és una cosa molt diversificada. Com que hi ha tants mestres, per una simple raó estadística, cal suposar que n'hi ha de molt competents, encara que davant d'alguns un no pot deixar de pensar: «pobres criatures!». Però, en alguns aspectes, és evi-

dent que l'ensenyament ha millorat. Jo encara recordo haver rebut càstigs físics. Concretament, uns pocs dies després del començament de la guerra, que vaig anar a una escola de prop de casa. L'especialitat era picar-te amb la palmeta sobre les puntes dels dits girats cap amunt: feia molt de mal, molt. El mestre era un enemic en aquells dies. Per això, quan després hem tingut notícia —jo aleshores ho desconeixia— d'aquests mestres tan il·lustres, com un senyor Galí, un senyor Martorell, un senyor Parunella, no estranya que fossin estimats pels alumnes. Penses: és clar, aquells nois acostumats a mestres que els pegaven i que, a vegades, els tractaven com unes bestioletes, anaven a parar a aquestes grans persones que els tractaven com a germans, com a persones, i és normal que els tinguessin tant de respecte. Però això s'ha perdut. S'han traspassat certs límits, i el mestre ja no sap quina actitud adoptar. Em sembla que hi va haver un moment —dit globalment, d'una manera col·lectiva— en què els mestres van fallar per ser massa permissius i eliminar la diferència que hi ha d'haver entre l'alumne i el mestre. No ho sé, però jo m'imagino que al senyor Martorell, quan feia de mestre, els alumnes el devien adorar: però era el senyor Martorell, no era l'Arturet! L'estimació que li tenien es barrejava amb el respecte al mestre. Em sembla que devia anar així. Ara: quan va arribar el mestre i va dir «jo

«*Quan vaig començar a ensenyar en sabia poc, però tenia la confiança que el que ensenyava no ho desmentiria ningú, perquè ensenyava el que deien els llibres, el que*

regulaven les normes establertes, i no hi havia dues tendències, ni tan sols de detall. Això donava molta seguretat: ho deia en Fabra o la gramàtica d'en Marvà, i no ho discutia ningú»

sóc en Pep, sóc un més de vosaltres», això es va perdre, i és quan va començar el desgavell. No hi ha dubte que hi ha mestres excel·lents. Però han de lluitar contra això, i contra els condicionaments socials, que són molt grans.

—*No ha canviat també molt la canalla?*

—Certament la massa sobre la qual operen aquests mestres és molt diferent a la dels seus predecessors. Hi ha un problema sobre el qual hem parlat amb Jaume Cella, que em sembla un gran mestre, i ho dic perquè el conec molt del consell de redacció de *Cavall Fort*: de vegades, la culpa també pot ser dels pares, que volen que els mestres transmetin uns valors en els quals ells no creuen o que, com a mínim, no practiquen. Quins valors poden transmetre els mestres als nois i a les noies, si no els veuen reflectits a casa? Si els pares es limiten a encastar-los davant el televisor i a comprar-los aquells articles de consum que els demanen, què hi pot fer el mestre? Així l'ensenyament no pot funcionar de cap de les maneres! Les falles que hi ha són més imputables a aquesta situació general que als mestres. Quan fèiem els cicles de teatre de *Cavall Fort*, hi venien molts nois amb els pares. És com ha de ser. Els pares han de col·laborar en el procés de formació dels seus fills duent-los al teatre, al Palau de la Música, als Museus... duent-los a veure totes les coses importants de

la ciutat. El meu pare ho havia fet: m'havia portat al Parc Güell, i en Gaudí el vaig conèixer a través d'ell, que era un simple obrer.

—*Els mestres, i concretament els mestres de català, com alguna vegada s'ha manifestat a la nostra revista, es troben amb un altre problema, quan no saben exactament a què atènyer-se pel que fa a moltes qüestions de llengua on sembla que no ens acabem de posar d'acord: Institut d'Estudis Catalans-Grup d'Estudis Catalans, vaixell-barco, heavy-light... Ja no se'n parla tant, però el problema continua. Què en pensa?*

—Aquestes discussions no m'agraden, i sempre he procurat evitar-les. Com ja he dit, quan vaig començar a ensenyar en sabia poc, però tenia la confiança que el que ensenyava no ho desmentiria ningú, perquè ensenyava el que deien els llibres, el que regulaven les normes establertes, i no hi havia dues tendències, ni tan sols de detall. Això donava molta seguretat: ho deia en Fabra o la gramàtica d'en Marvà, i s'ha acabat, no ho discutia ningú. La situació d'ara, amb tendències i grups diferents em sembla greu. Crec que, a còpia de treballar la llengua, es pot interpretar què deia Fabra, i ampliar el que va dir, a vegades pel fet de fixar-se en un punt en què ningú no s'havia aturat abans. Però no s'hauria de recórrer a solucions personals. En aquest punt, crec que una actitud responsable seria evitar posicions antagoniques.

Els mitjans de comunicació

—*En aquest sentit, vostè que va escriure tants anys una columna sobre temes de llengua a l'Avui, no deu veure amb bons ulls l'actitud que ha anat adoptant la premsa en relació a aquest tema.*

—No ha anat com hauria calgut esperar. A vegades, em sembla que els diaris han transigit massa amb la llengua. Parlo, sobretot, de l'Avui, que és el diari

principal. Hi ha aspectes en què no calia, i que és de doldre. Ara el diari *Avui* el trobo una mica desnacionalitzat. Sense anar més lluny, l'acudit és en castellà tres dies de cada quatre, amb l'excusa que un dia satiritza l'Aznar, el dia següent en Cruiff, l'altre l'Anguita, etc. I després, que un diari com ara l'Avui parli de les històries de Diana de Gal·les, doncs encara; però que parli de les històries de les folklòriques em sembla que és rebaixar-se. Això no ho haurien de fer. Pel que fa a la llengua, no sempre se'n sap prou i, a vegades, es peca d'una mena de supracatalanització teòrica. Ahir mateix, parlant del príncep de Gal·les vaig llegir dos cops que deien que a veure quan pujaria al tro. Què vol dir pujar al tro?

—*No és atribuïble a les presses?*

—És evident que a un diari, on s'ha de treballar amb molta celeritat, no se li pot exigir la mateixa perfecció que a una revista o un llibre: sortir a l'hora està per damunt de qualsevol altra consideració, i això es comprèn perfectament. Ara: hi ha coses que es podrien evitar. En un moment donat, per exemple, van començar a parlar dels *culebrons*: em fa l'efecte que no caldria haver donat al terme la bel·ligerància que li han donat. Puc estar d'acord que si, en un moment determinat, sembla que designa una cosa tan específica que només es pot recórrer a aquesta paraula (crec que amb *serrial* hauríem passat, però, en fi, admetem-ho així), doncs d'acord. Però és que ara ja ho diuen en sentit figurat! És clar que en un diari hi intervé molta gent i no tothom ha pogut dedicar prou atenció al capítol de la llengua. En el cine, per exemple, ja sé que si no diuen el títol en castellà el públic pot perdre's la referència d'algunes pel·lícules, però en molts casos no caldria: *El cuirassat Potemkin* no sé com s'ha fet aquí, però em sembla que no cal dir *El acorazado Potemkin*; i un cas com *El falcó maltès* té la novel·la original traduïda al

català, a «La cua de palla», per què no traduir-la, doncs?

—*No hi ha la contradicció de voler actuar com un diari normal en un país que no ho acaba de ser del tot, de normal? Aquesta orientació no la tenia al començament, quan la seva columna de llengua en la primera pàgina es justificava, precisament, per la nostra anormalitat.*

—Segurament. De tota manera, quan hi col·laborava ja hi havia una certa dissociació entre el que jo predicava i el que feia el diari. M'ho van indicar clarament: «tu digues el que vulguis, però a nosaltres deixa'ns fer», cosa que em provocava la incomoditat de no saber exactament què hi feia: amb el temps es va anar accentuant, i era absurd continuar. També és veritat que, al començament, en el model de llengua proposat s'hi notava la influència de correctors grans com ara en Bardagí i en Fortuny, dos cavallers, però que potser sí que, especialment en Fortuny, en certes coses eren un pèl massa arcaïtzants, i els redactors se sentien incòmodes. Però no cal anar a l'extrem contrari. Jo sempre he predicat i —em sembla— he practicat un tipus de llenguatge que procuri ajustar-se al màxim a les normes que tots considerem que hem de respectar, però dins un model de llenguatge senzill i intel·ligible per a tothom. No val la pena recórrer a certs arcaïsmes i, d'altra banda, també és possible prescindir de formes vulgars considerades incorrectes.

Realitat multiforme

—*Tot això ens porta a veure amb pessimisme la nostra realitat?*

—La realitat és multiforme, i és possible aplicar-hi molts punts de vista diferents. L'estat d'ànim d'un també hi influeix: jo cada vegada que rebo una baixa de *Cavall Fort* és com si em clavessin una ganivetada. Hi ha dies que et trobes algú que et diu: «escolti, vostè no

es faci il·lusions, que si sent els nens com parlen!». Però fas un concurs de redacció, i veus nois i noies que tenen 12-13 anys que escriuen un català que, evidentment, jo no hauria escrit mai a la seva edat. Per això no ens hem de desanimar. És clar que abans estudiàvem en castellà, i al pati tots parlàvem en català, mentre que ara és al revés. Dèiem: «Tu saps quant fan *los tres angulos de un triángulo?*» o «les províncies catalanes son quatre: *Barcelona, Tarragona, Lérida y Gerona*», amb cantarella i tot. Però parlàvem en català, a l'inrevés que ara.

«Fa quinze anys ningú no hauria apostat que una revista d'actualitat com *El Temps*, viva, valenta, combativa, que critica i mossega, sorgiria del País Valencià i s'implantaria fins i tot a Barcelona. Ningú. Segur que no. I ha passat. Per tant, per poc falaguera que ens sembli ara la realitat, continuem treballant»

—Contràriament a llavors, no tenim també cinema en català i té poc públic?

—Sí, estranya veure el revolt que ha provocat la negativa de Disney a doblar *Pocahontas* al català, perquè després doblem a *Cavall Fort* una pel·lícula infantil i ni hi va la gent ni en parlen gaire els diaris. Les tenim a disposició de qual-sevol distribuïdor, però no les demanen. Ja sabem que no tenen el mateix ganxo, però són pel·lícules dignes i, en alguns aspectes —educatius i morals—, són su-

periors a les de la Disney. De fet, ni tan sols hi ha doble versió en castellà, i la gent no t'hi ve! Per això, a vegades, si examinem la realitat, els qui hem treballat trenta anys en l'ensenyament del català no ens sentim gaire animats. Però hem fet el que hem cregut que calia fer. No tinc la sensació d'haver-me equivocat. Si tot el que hem fet els de la nostra generació és inútil no és perquè ens hàgim equivocat, és perquè les forces adverses han estat molt més fortes.

—Però hi veu sortida?

—En aquestes qüestions ens posàrem d'acord de seguida si no hi hagués la televisió: aleshores a tots ens semblaria la solució. Però n'hi ha, i no està resolt. Aleshores, què demanem? La gent gran hem vist demanar de tot: «I si tinguéssim una revista infantil? I si féssim teatre en català? I si tinguéssim cine en català? I si escola, i si premsa, i si televisió?». Però ja ho tenim, i el resultat no és el que voldríem. Ja només podem demanar que baixi Déu nostre senyor a parlar-nos en català, a veure què passa! Però no invitaria ningú al pessimisme. No sabem què passarà. Quan hi va haver la caiguda del mur de Berlín i la dissolució de la Unió Soviètica, un any abans ningú no ho hauria previst. Ningú. Als anys seixanta, si haguéssim demanat qui creia poder arribar a veure el restabliment de la Generalitat, la majoria de catalans ens haurien demanat si ens havíem begut l'enteniment: les circumstàncies ho van permetre perquè els enemics, per dir-ho així, van badar; ara no crec pas que ens n'haguéssim sortit! I un altre exemple: fa quinze anys ningú no hauria apostat tampoc que una revista d'actualitat com *El Temps*, viva, valenta, combativa, que critica i mossega, sorgiria del País Valencià i s'implantaria fins i tot a Barcelona. Ningú. Segur que no. I ha passat. Per tant, per poc falaguera que ens sembli ara la realitat, continuem treballant. ■